

hânî'nin *Hiyyetü'l-evliyâ'* ve *şabakâtü'l-aşfiyâ'* adlı eserinde zikredilen sahâbe ve tâbiîn isimlerinin manzum hale getirilmiş şeklidir. Bu sebeple eser *Nazmü ricâli Hiyyetü'l-evliyâ'* adıyla da anılır. 7. *Nefâ'isü'l-mülâh* ve *'arâ'isü'l-mi-dah* (*Divânü'l-Hevvârî*). Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'ine dair kasidelerden oluşur. 8. *'Umdetü'l-mütelaaffiz fî nazmi Kifâ-yeti'l-mütehaaffiz*. İbrâhim b. İsmâil İbnü'l-Ecdâbî'nin *Kifâyetü'l-mütehaaffiz* ve *nihayetü'l-mütelaaffiz* adlı lugatının manzum halidir. İbn Câbir'den başka iki âlim daha (Ebû Abdullah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed el-Huveyyî [ö. 693/1294] ve Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Muhammed el-Ba'î [ö. 764/1363]) bu eseri nazma çevirdikleri için bazan İbn Câbir'le karıştırılmaktadır (M. Siddîk Hasan Han, s. 482-483; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, s. 154, 159). 9. *Kaşîde mîmiyye fi'z-zâ'* ve *'d-çâd*. Ebû Ca'fer er-Ruaynî tarafından şerhedilmiştir. 10. *Ğâyetü'l-merâm fî teşlîşî'l-keîâm*. Bir harfinin harekesinin değişmesiyle üç türlü okunan ve buna göre farklı anlamlara gelen kelimelere dair 272 beyitlik bir kasidedir. 11. *Tuhfe-tü'l-akrân fî mâ kûrî'e bi't-teşlîş min hûrûfî'l-Kur'ân*. el-Bîre'de 745'te (1344) nazmedilen kıraate dair bir kasidedir. 12. *er-Ravzü'l-memûr fî nazmi'l-mağşûr* (*el-Mağşûr ve'l-memûd*). 296 beyitlik bu kaside muhtemelen *Kaşîde fî medhi'n-nebî* ile aynı eserdir. 13. *Şelâşü kaşâ'id*. Hz. Peygamber'in methine dair olan bu üç kaside olup şiir hakkında teknik açıklamalar da ihtiva eder.

Bunların dışında şu eserler de İbn Câbir'e aittir: *Kitâbü'l-Ğayn fî medhi sey-yidi'l-kevneyn*, *Kaşîde fî medhi'l-Medîne* (on sekiz beyitlik bir kasidedir), *Risâle fi's-sîre ve mevlidi'n-nebî*, *el-Mağşadü's-şâlih fî medhi'l-Melikî's-Şâlih*, *Manzûme fi'n-naḥv*, *el-Kelâm 'alâ uşûli'l-'ilm bi'l-menâm*, *Şarîhatü'l-haḳ* (divanından alınmış bir şiirdir), *Şerhu Eliyyeti İbn Mâlik* (756'da [1355] Mekke'de yazılmıştır), *Şerhu Eliyyeti İbn Mu'î* (eserlerinin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, GAL, I, 445; II, 14-15; Suppl., I, 182, 541, 617; II, 6).

el-Mi'yâr fî nakdi'l-eş'âr adlı eser, Abdullah Muhammed Süleyman Hindâvî neşrinde (Kahire 1408/1987) Ebû Abdullah Cemâleddin Muhammed b. Ahmed el-Endelûsî'ye ait olarak gösterilmiştir. Muhammed Zağlûl Sellâm ile M. Rıdvân ed-Dâye'nin anılan eseri İbn Câbir'e nisbetleri isim benzerliğinden kaynaklanmış bir iltibas olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Câbir, *el-Hulletü's-siyerâ' fî medhi ḥay-ri'l-verâ'* (nşr. Ali Ebû Zeyd), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 9-22; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XI, 504; Safedî, *el-Vâfi*, II, 157-158; a.mlf., *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 244-246; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâta*, II, 330-331; Ebû Ca'fer el-Ruaynî, *Ṭurâzü'l-ḥulle ve şifâ'ü'l-ğulle* (nşr. Recâ es-Seyyid el-Cevherî), İskenderiye 1410/1990, neşredenin girişi, s. 45-48; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, II, 60; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 12; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 339-340; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 192; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 34-35; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 195; Makkarî, *Nefhu'l-ṭib*, II, 664-675, 680-690; VII, 306-336; *Keşfü'z-zunûn*, I, 152, 155, 234, 688; II, 1171, 1273-1274; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 462; Nureddin Ali – Mustafa Sîret, *Cevâhirü'z-zevâhir*, İstanbul 1310, I, 10-24; II-III, 16-32; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 170; Serkis, *Mu'cem*, I, 60-61; Brockelmann, GAL, I, 445; II, 14-15; Suppl., I, 182, 541, 617; II, 6; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 134; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, VI, 530-537; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 328; M. Siddîk Hasan Han, *el-Bül-ğâ fî uşûli'l-luğâ* (nşr. Nezir M. Mektebî), Beyrut 1408/1988, s. 482-483; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1993, s. 154-155, 159; Zehrâ-yı Hüsrevî, "İbn Câbir", *DMBİ*, III, 197-199.

HULÛSÎ KILIÇ

İBN CÂMÎ'

(ابن جامع)

Ebû'l-Kâsım İsmâil
b. Câmî' b. Abdillâh
(ö. 192/808)

Abbâsîler döneminin en tanınmış
mûsikişinas ve mugannîlerinden.

Mekke'de doğdu. Kureyş kabilesinin Sehm koluna mensup olup büyük dedesi Muttalib b. Ebû Vedâa Mekke'nin fethi sırasında İslâmîyet'i kabul etmişti. İbn Câmî' henüz küçük yaşta iken babası ölünce annesi, Siyyât diye tanınan devrin ünlü mûsikişinas ve mugannîsi Abdullah b. Vehhâb ile evlendi. İlk mûsiki derslerini, Siyyât ile devrin önemli mûsiki ekollerinden "Eski Hicaz mektebi"nin temsilcisi Yahyâ el-Mekkî'den aldı. Meşhur mûsikişinaslardan İbrâhim el-Mevsîlî ve Fûleyh b. Ebû'l-Avrâ ders arkadaşlarındandır. İbn Câmî' Kur'an'ı ezberledikten sonra dinî ilimlerde kendini yetiştirerek özellikle fıkıh ve hadiste söz sahibi oldu. Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh zamanında (775-785) Siyyât ile birlikte Bağdat'a gitti. Halifeden büyük ilgi görerek kısa zamanda saray mugannîleri arasında yer aldı. Bu devre onun hayatında bir dönüm noktası olmuş, önceleri dindarlığı ve takvâsı ile tanınırken Bağdat'ta bütün vaktini içki ve eğ-

lence meclislerinde geçirmeye başlamış, kumara alışmıştır. İzinsiz olarak veliaht Mûsâ el-Hâdî'nin meclislerine katıldığı için Halife Mehdî onu saraydan uzaklaştırdı. Bunun üzerine İbn Câmî' Mekke'ye dönmek zorunda kaldıysa da Mehdî'nin ölümünden sonra oğlu Mûsâ el-Hâdî'nin kısa hilâfeti sırasında (785-786) eski görevine döndü. Halifeden aldığı büyük câizelerle yeterli miktarda servete sahip olunca sade hayat yaşamak üzere Mekke'ye gitti. Fakat cömertliği sebebiyle elindeki serveti tüketince Hârûnürreşid'in hilâfeti döneminde (786-809) yeniden Bağdat'a giderek saraydaki görevine başladı. İbrâhim el-Mevsîlî, Muhârik, Zelzel, Amr el-Gazzâl, Allûye gibi mûsikişinasların yer aldığı bu saray topluluğunda İbn Câmî' ile İbrâhim el-Mevsîlî arasında ortaya çıkan rekabet devrin mûsiki hayatına bir canlılık kazandırmıştır. Bu rekabet, sarayın diğer mûsikişinaslarının da katılması ile iki karşı grubun meydana gelmesine sebep oldu. O dönemde oğlu İshak el-Mevsîlî, Zelzel ve Muhammed er-Ref gibi mûsikişinaslarca desteklenen İbrâhim el-Mevsîlî klasik ekolü; başta Muhârik, Akid ve öğrencisi Denânîr olmak üzere birçok mûsikişinasın desteklediği İbn Câmî' ise romantik ekolü temsil ediyordu. Mugannî ve bestekâr İbrâhim b. Mehdî de İbn Câmî'i desteklemiştir. İbn Kesîr, İbn Câmî'in 192 (808) yılında vefat ettiğini kaydeder (*el-Bidâye*, X, 208).

Mûsikişinaslığı yanında aynı zamanda bir İslâm hukukçusu kabul edilen İbn Câmî'in hayatının bir döneminde, cuma günleri mescidde sabah namazını kıldıktan sonra cuma namazı vaktine kadar Kur'an'ı hatmettiği ve halkın hatim bitmeden cuma namazını kılmayıp onu dinlediği rivayet edilir. Ayrıca bazı kaynaklar, İbn Câmî'in Bağdat'ta Kadî Ebû Yûsuf ile sohbet ettiğinden söz etmektedir. Buna göre İbn Câmî'e birtakım sorular soran Ebû Yûsuf ondan beklemediği şekilde cevaplar alarak bilgisine hayran kalmıştır. Ancak ertesi gün yine bir araya geldiklerinde bazı kimseler kendisine konuştuğu kişinin mugannî İbn Câmî' olduğunu söyleyince Ebû Yûsuf ona karşı tavrını değiştirir. Bunu farkederek İbn Câmî', duygularını şiirle ifade etmenin bir sakıncası olup olmadığını Ebû Yûsuf'a sorar. Ebû Yûsuf da şiir okumanın günah sayılmadığını belirtir. Bunun üzerine İbn Câmî' bir beyit okur ve kalbe daha kolay ulaşması ve kulağa hoş gelmesi için şiiri sesiyle süsleyip güzelleştirdiğini söyler.

el-İkdü'l-ferîd'de İbrâhim el-Mevsîlî'nin mûsiki bilgisiyile tanındığı, İbn Câmî'

mi'in ise nağme ve ses yönünden dönemin en önde gelen sanatkarlarından olduğu belirtilmektedir. Hârûnürreşid, neyzen Barsûmâ'dan İbrâhim el-Mevsîlî ve İbn Câmî' arasında bir mukayese yapmasını istemiş, Barsûmâ da İbrâhim'i içerisinde her türlü meyve ve kokuların bulunduğu bir bahçeye ve İbn Câmî'i de bal kâsesine benzetmiştir.

İbn Câmî', Hârûnürreşid'in isteği üzerine İbrâhim el-Mevsîlî ve Fülehy b. Ebû'l-Avrâ ile birlikte *el-Mî'etü's-savtî'l-muhtâre* adıyla 100 şarkı sözünü toplayan bir antoloji kaleme almış, ancak İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'sinde bazı güftelerine yer verdiği bu eser günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *Kitâbü'l-Tâc*, Kahire 1914, s. 36; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, Kahire 1968, VI, 9-10, 37; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Kahire, ts., VI, 226, 289-340; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 306-308; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 207-208; Sâmî Hâfiz, *Târîhu'l-mûsikâ*, Dimaşk, ts., s. 70; J. Rovane, *Mûsika'l-'Arabiyye* (trc. İ. Şelfûn), Dimaşk 1927, s. 102-103; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 115-116; a.m.f., *Târîhu'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1956, s. 111, 122, 173, 185; a.m.f., *Meşâdirü'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1957, s. 22; Nesîb el-İhtiyâr, *el-Nassâr*, *inde'l-'Arab*, Dimaşk 1955, s. 111-113; Mecdî Ukaylî, *es-Simâ 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 227, 230; Selîm el-Hulv, *el-Mûsika's-Şarkıyye*, Beyrut 1974, s. 182; Hüseyin Ali Mahfûz, *Kâmûsü'l-mûsika'l-'Arabiyye*, Bağdad 1977, s. 423; Sâlih el-Mehdî, *el-Mûsika'l-'Arabiyye*, Tunus 1979, s. 48-49; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 311; Ahmed el-Cündî, *Min Târîhi'l-ğunâ 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1988, s. 96-99, 101-102; Sâdık Seccâdî, "İbn Câmî", *DMBİ*, III, 200-201; A. Shiloah, "İbn Dîjâmî", *EP* (İng.), III, 749.

AHMET HAKKI TURABÎ

İBN CEBİROL

(ابن جبیرول)

Ebû Eyyûb Süleymân b. Yahyâ
(ö. 450/1058)

İspanya'da yaşayan
yahudi filozof ve şair.

411 (1020-21) yılında İspanya'nın Mâleka (Malaga) şehrinde doğdu. Yahudi literatüründe Şelomoh ben Yehudâh, Batı literatüründe Solomon ben Judah, Salomon İbn Gabirol olarak tanınmakta, Latince yazılarda Avicbron, Avengebirol, Avengebrol, Avengebrol ve Avicbrol şeklinde geçmektedir. Hayatına dair bilgilerin temel kaynağı kendi şiirleridir; yine hayatıyla ilgili bazı ayrıntılar Ortaçağ müslüman düşünürlerinden Sâid el-Endelûsî ile yahudi filozof Moses İbn Ezra'nın ça-

lışmalarında mevcuttur. Öte yandan Solomon Munk *Mélanges de philosophie juive et arabe* adlı eserinde, o güne kadar İbn Cebirol'ü müslüman veya hristiyan gösteren Avrupalı ilim adamlarının yanlışlığını ortaya çıkararak onun hakkında bilinmeyen pek çok konuyu aydınlatmıştır.

İbn Cebirol, Sarakusta'da (Saragossa) iyi bir öğrenim gördü. Önce babasını, ardından annesini kaybetti (1045) ve onlar için çok sayıda mersiye yazdı. Çocukluğunda sık sık hastalanmış, zayıf bünyesinden, kısa boyundan ve çirkinliğinden dolayı şikâyetçi olmuştur. Kendini fiziksel olarak çirkin bulması onun yazılarını ve hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Hayatının büyük bir kısmının bunalımlarla geçtiği anlaşılmaktadır. İbn Cebirol on altı yaşında manzumeler kaleme aldı, Sarakusta Hükümdarı II. Münzir'in sarayında yüksek dereceli bir görevli olan yahudi Jekuthiel (Yequiti'el) b. İshak b. Hasan'ın himayesine mazhar oldu. Onu metheden çok sayıda şiir ve üç mersiye yazdığı bilinmektedir. İbn Cebirol on yedi yaşına girdiğinde kendisini himaye eden bu kişinin ölümüyle sosyal durumu sarsıldı, malî durumu da iyice bozuldu.

1045 yılından sonra Sarakusta'yı terkeden İbn Cebirol'un bu tarihten sonraki hayatı hakkında çok az şey bilinmekte. Gırnata'da (Granada) yaşadığı ve Gırnata sarayında 1027-1056 yıllarında vezir olan Samuel ha-Nagid'in himayesinde bulunduğu sanılmaktadır. Fakat İbn Cebirol'un adı geçen vezirin şiirlerini tenkit etmesi aralarının açılmasına sebep oldu, 1048 ve 1049 yıllarını Nissim b. Jacob b. Şâhin adındaki bir şahsın himayesinde geçirdi. Belensiye (Valencia) şehrinde ölen İbn Cebirol'un ölüm tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. Joseph ben Zaddik ve Josef Sambari, yahudi takvimiyile 4830'da (milâdî 1070) öldüğünü naklederler. İbn Ezra onun otuz yaşını biraz geçmiş olarak, Abraham b. David ise elli yaşında öldüğünü söylemektedir. Bu hususta en doğru bilgiyi çağdaşı olan Sâid el-Endelûsî vermektedir. Buna göre İbn Cebirol 450 (1058) tarihinde ölmüştür.

İbn Cebirol, temel felsefî görüşlerini *Yenbû'u'l-hayât* (*Mekor Hayyim*) adlı eserinde ortaya koymuştur. Onun felsefî görüşleri büyük ölçüde Yeni Eflâtunculuğa dayanır. Genel hatları ile felsefesinin fazla orijinalitesi olmamakla birlikte Yeni Eflâtunculuğu yorumlayışı dikkate alındığında kendine has bir kurgusunun bu-

lunduğu söylenebilir. Diğer Yeni Eflâtuncu yahudi filozoflarından farklı olarak sisteminin temellerini güçlendirmek ve diyaliktik bir mantık vasıtasıyla öncüllerini doğrulamak için büyük çaba sarfeder. Felsefesi büyük oranda madde ve sûret kavramlarının analizine dayanır. Her ne kadar bu kavramlar ondan önceki filozoflarca araştırılmışsa da bunları küllî madde ve küllî sûretle ilişkilendirme biçimi açısından kendisinden öncekilerden ayrılır (Guttmann, s. 102-103).

Bütün felsefesini Tanrı'ya yönelmeye kılavuz olarak kurduğunu söyleyen İbn Cebirol'un ilk felsefe tanımı da şüphesiz Tanrı'nın mahiyetiyle ilgilidir. İbn Cebirol'e göre ilk öğrenilmesi gereken şey Tanrı'nın mahiyetinin bilinmeyeceğidir. Yeni Eflâtuncu sudûr teorisinden hareket ederek insan aklının Tanrı'ya doğru ulaşabileceği en üst makamın "izzet tahtı" olduğunu söyler; aklın bunun ötesine geçmesi imkânsızdır. Bu teoriyi kurarken Yeni Eflâtunculuk ve yahudi "merkebah" mistisizmi arasında bir uzlaştırma yaptığı açıktır (Baron, VIII, 82).

İkinci olarak İbn Cebirol, madde ve sûretle küllî madde ve küllî sûret arasında ciddi bir ayırım yapar. Ona göre Tanrı'nın kendisi ilk mahiyet ve özdür. Bu ilk mahiyetten ilâhî irade, ondan da küllî madde ve küllî sûret sudûr eder. Fakat İbn Cebirol'un bazı ifadelerine göre küllî madde ve küllî sûret doğrudan Tanrı'nın mahiyetinden türemiştir; diğer bazı pasajlara göre ise bu iki varlık alanı birbirinden bağımsızdır; daha sonra da akıl, nefis ve tabiat gibi basit cevherler ve son olarak da cismanî âlem gelir. Âlemdaki her şey bu basit cevherlerden müteşekkildir, fakat basit cevherler de madde ve sûret olarak iki halde bulunur. Madde ve sûretin ana kaynağı esasta küllî madde ve küllî sûret katmanıdır. Küllî madde ve küllî sûret, basit cevherlerin oluşabilmesi için madde ve sûret halinde daha alt düzeyde zuhur eder. Bu durumda varlık tabakaları şöylece kurgulanabilir: En üstte küllî madde ve sûret, sonra madde ve sûret, en sonda ise cevherlere özellikler kazandıracak şekilde madde ve sûretin cevherlerle karışmış hali bulunur. Cevherlerden oluşan âlemdaki varlıkların farklı oluşmalarının sebebi de madde ve sûretin cevherlerle farklı oranlarda birleşmesidir. İbn Cebirol, ayrıca akıl ve nefis gibi cismanî olmayan cevherlerin de mânevî bir madde olduğunu söyler.